

LA FRONTERA LINGÜÍSTICA DEL CATALÀ A L'ARAGÓ SEGONS MANUEL MILÀ I FONTANALS

INTRODUCCIÓ

Com a pioner dels estudis dialectològics sobre el català,¹ Manuel Milà i Fontanals no podia deixar d'interessar-se per les fronteres lingüístiques de la nostra llengua. L'erudit de Vilafranca, en efecte, dedicà a aquest tema un article, «Límites de las lenguas románicas» (1877), en què per primera vegada un filòleg del país no només es plantejava l'estudi dels confins lingüístics del català, sinó que, a més, enfocava aquest tema com una aportació a un dels debats que s'havia plantejat dins la lingüística romànica: «En los confines de dos lenguas de una misma familia, ¿se pasa repentinamente de una á otra, ó bien hay una transición graduada debida a la fusión de las dos lenguas?» (Milà i Fontanals 1877: 530). En aquest sentit, Milà es feia ressò de la polèmica que havia suscitat entre els romanistes la publicació de l'estudi de Charles de Tourtoulon i Octavien Bringuier² en què es traçava clarament la frontera lingüística francooccitana, ja que alguns filòlegs, com Gaston Paris i Paul Meyer, defensaven que les varietats romàniques formaven un contínuum impossible de delimitar amb precisió. Especialment, Milà es proposava aportar a «Límites» diverses dades sobre el català que donaven suport als partidaris de l'existència de fronteres clares entre les llengües romàniques. Amb tot, Milà i Fontanals (1877: 536) era conscient que la teoria de la fusió defensada per Paris i Meyer no podia ser totalment rebutjada fins que es tinguessin prou dades fiables de tots els punts de la Romània:

Terminaremos manifestando el deseo de que las personas curiosas y entendidas, habitantes de los países limítrofes, vayan publicando los datos necesarios para la

1. No es pot oblidar que Milà fou l'introduïdor de la lingüística romànica a l'Estat espanyol i que la major part dels seus estudis lingüístics, tant els publicats com els inèdits, versen sobre les característiques dels parlars catalans. Per a més informació, veg. Bernat (2004a: 88-94) i (2007: 13-32).

2. Es tracta de l'*Étude sur la limite géographique de la langue d'oc et de la langue d'oïl* (1876). Veg. una aproximació a aquesta polèmica a Bergouinioux (1994: 301-308).

solución del problema. Deberían, no hay que advertirlo, estudiar los hechos sin sistema preconcebido, pero sin dar inmotivada preferencia (en cuanto á la antigüedad pureza, etc.) al habla de su propio comarca y sin apresurarse a calificar de idioma mixto ó intermedio al que contenga algún elemento del vecino.

Així, en l'article esmentat, que se centrava bàsicament en la frontera del català al sud del País Valencià³ i a l'Aragó, Milà i Fontanals (1877: 533) arribava a la conclusió que, en el cas de la nostra llengua, la «cantidad de elementos forasteros no es proporcional a la vecindad sino a lo que se califica de mayor o menor cultura o adelanto» pel fet que el català de ciutats com Barcelona o València estava més castellanitzat que no el dels pobles limítrofs. A més, afegia que si bé al sud del domini lingüístic «hay un valenciano más o menos castellanizado, no existe en realidad un castellano valencianizado, como debiera haberlo si fuese cierta la teoría de la transición graduada» (Milà i Fontanals 1877: 534). Pel que fa al català de l'Aragó, Milà i Fontanals (1877: 534-535) hi observava un fet invers al valencià, que, tanmateix, no invalidava la seva opinió contrària a la fusió entre les llengües romàniques:

En las relaciones del catalán y del aragonés se observa un hecho inverso [al valencià], pero que al fin y al cabo nos lleva á la misma consecuencia. No hay, que sepamos, un catalán modificado por el aragonés y sí un aragonés que contiene elementos catalanes. Tales son: 1º, muchas palabras, especialmente de las que designan objetos usuales; 2º, la articulación lingüo-palatal **xa, xe**, etc.; 3º, el adverbio relativo **en ó ne** (**m'en torno, coméne** por **comerne**); 4º el artículo **lo** por **el**, y puede en cierta manera añadirse la terminación **au** (**almorzau** por **almorzado**). Pero se ha de advertir que el uso de aquellas palabras viene de lejos y que se castellanizan cuando conviene; que dicha articulación y el adverbio relativo, tampoco desconocidos en el antiguo castellano, son sin duda alguna originalmente aragoneses; que lo mismo debe pensarse del artículo, el cual no es en todas partes **lo**, sino en algunas **ro** y **o** (!), y que el catalán no emplea la terminación **au** en los participios.

Además de esto, al oír hablar aragonés, sea el que fuere, se reconoce inmediatamente que pertenece a la misma familia lingüística que el castellano; los elementos de aspecto catalán no guardan proporción con la mayor ó menor vecindad de las dos lenguas, y el paso de una á otra, aún en los puntos donde hay continuidad de población, no es graduado.

Cal subratllar que Milà no podia haver fet les afirmacions que acabem de llegir sense tenir un coneixement suficient de la Franja catalanòfona d'Aragó, per la qual cosa és evident que no va dir a «Límites» tot el que sabia sobre el català parlat en aquesta zona. Milà, en efecte, havia recollit un considerable nombre de dades sobre les varietats de la llengua catalana d'arreu del domini

3. Per a més informació de l'estudi de Milà sobre la frontera meridional valenciana, veg. Bernat (1999).

que només aprofità en una petita part de les seves publicacions.⁴ És de lamentar, doncs, que la major part d'aquesta informació hagi restat pràcticament inèdita fins avui i, en conseqüència, que no se l'hagi poguda conèixer i valorar adequadament.⁵ A més, no podem passar per alt la transcendència per a la història de la lingüística catalana d'aquestes notes, avui conservades al Fons Milà de la Biblioteca Menéndez y Pelayo de Santander, ja que constitueixen la primera aproximació als parlars catalans feta sense apriorismes.

La nostra intenció en aquest article serà presentar i comentar les dades inèdites que Milà havia aplegat sobre la frontera lingüística catalanoaragonesa. Amb tot, cal advertir el lector que aquesta operació no és fàcil a causa de dos problemes: la mala lletra de Milà —que no sempre permet interpretar les dades— i el fet que som davant d'unes notes molt esquemàtiques pensades només per a ús personal. Per aquests motius, ens limitarem a fer una aproximació general a les notes de Milà sobre la Franja en la qual destacarem principalment l'estructura, els mitjans que va emprar per reunir-les i allò que tinguin de més rellevant des del punt de vista geogràfic, lingüístic i historiogràfic.

I. ELS MATERIALS MILANIANES SOBRE EL CATALÀ DE L'ARAGÓ

Com en la resta de les seves notes sobre els parlars catalans, Milà sempre treballava amb materials de tres procedències: observacions personals *in situ* (que solen incloure també opinions dels autòctons), informació aportada personalment o epistolarment a Milà per col·laboradors originaris del lloc estudiat i referències impreses sobre el parlar de la zona. Tot i que la proporció varia segons el dialecte examinat, en el cas que ens ocupa la major part de les seves dades sobre la Franja són el resultat d'un viatge a les Terres de Ponent que va emprendre el 1863 a fi d'aplegar materials per als seus estudis sobre poesia popular.⁶ En aquest viatge, Milà visità localitats com Cervera, Bellpuig, Agramunt, Balaguer, Àger o Tremp i segurament també algunes de la Franja, ja que esmenta pobles com Fraga, Camporrells, Tamarit o Benavarri en les seves notes. Més al sud, Milà també va aprofitar una estada a Horta de Sant Joan per reunir informació sobre el Matarranya, tot i que probablement no visità aquella comarca. A més d'aquest tipus de dades, Milà va poder comptar amb la

4. Per a més informació sobre aquest fons inèdit, veg. Bernat (2007: 8-9). Com a exemple destacable dels treballs en què Milà tingué més en compte les dades dialectals que havia anat reunint, cal citar *Estudios de lengua catalana* (1875), la primera descripció científica d'una varietat del català.

5. Vegeu una aproximació a les dades inèdites de Milà sobre el baleàric a Bernat (2004b) i (2007).

6. Ell mateix en fa referència a Milà i Fontanals (1999 [1882]: x). De fet, l'interès de Milà pels parlars catalans s'origina a partir de l'estudi de la literatura popular (veg. Bernat 2004a: 89-90).

col·laboració de Gregorio Amado Larrosa,⁷ un aragonès de Jaca resident a Barcelona, que li va proporcionar bona part de les dades sobre la *fabla* que va exposar a «Límites» i informació sobre els confins lingüístics al Pirineu oriental aragonès. A més, Milà adjuntà a les seves notes un article de Joaquín Manuel de Moner y de Siscar⁸ intitulat «Rivagorza. Dialecto de Fonz y otros» en forma de retall de diari, del qual no és possible saber ni la data ni la procedència perquè no apareixen en el fragment que guardà.

La major part d'aquestes notes devien estar incloses inicialment en la carpeta on Milà guardava els seus papers sobre el català nord-occidental (que ell anomenava *leridano*), ja que hi trobem dades referents tant a localitats o comarques catalanes —fins i tot la Vall d'Aran— com franjolines, sovint sense diferenciar. Posteriorment, però, Milà separà els fulls (de mida quartilla) que contenien informació sobre la frontera catalanoaragonesa en un sobre a part, en el qual llegim el títol «Notas preparadas para J. Rubió», amb altres materials.⁹ Així mateix, trobem apunts sobre el català a la comarca del Matarranya en la carpeta on conservava les seves notes sobre el valencià, concretament en el full en què comenta una estada a Horta de Sant Joan. En aquest sentit, hem de dir que Milà considerava tot el català de transició entre el nord-occidental i el valencià com una part d'aquest últim dialecte. Per aquesta raó, totes les dades sobre el català parlat al sud de la Ribera de l'Ebre que va reunir es troben a la carpeta valenciana que avui es conserva al Fons Milà de Santander. Tot i que no hi trobem referències cronològiques, és obvi que tot aquest material va ser aplegat entre 1863, l'any en què visità la zona, i poc abans de 1877, la data de publicació de «Límites de las lenguas románicas», per la qual cosa aquestes notes constitueixen la primera aproximació d'un científic a la realitat lingüística de l'Aragó, anterior fins i tot a les publicacions de Costa (1878-1879)¹⁰ i Saroihandy (1898).¹¹

7. Milà ja li agraià a «Límites» la seva col·laboració (veg. Milà i Fontanals 1877: 533, nota 1). Devien conèixer-se a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, ja que tots dos en formaven part.

8. Vegeu l'entrada que li dedica la *Gran Enciclopedia Aragonesa* (<http://www.encyclopedia-aragonesa.com/>).

9. Dels 20 fulls que formen aquest plec, 13 s'ocupen del català nord-occidental (inclòs el de la Franja); els altres fan referència a aspectes de la cultura popular mallorquina que Mateu Obrador va comunicar a Milà (2 fulls) i els esborranys de la participació de Milà en un homenatge internacional a Bocaccio, on aportà dues versions d'un fragment del *Decameró* al «catalano letterario» i al «catalano orientale. Varietà di Barcellona» (5 fulls). Per a més informació sobre aquest últim treball de Milà, veg. Bernat (2000).

10. Vegeu-ne un comentari i reedició a Fernández Clemente (1989: 387-400).

11. Vegeu una història de les investigacions lingüístiques sobre l'Aragó catalanòfon a Moret (1994).

II. ELS LÍMITS DEL CATALÀ A L'ARAGÓ SEGONS MILÀ

Una primera característica dels papers que comentarem és el fet que la major part de les notes que contenen fan referència a la delimitació de les llengües parlades a l'Aragó més que no als trets que singularitzen els parlars de la zona. Per aquesta raó, les comentarem separatament en dos apartats, i començarem per les primeres.

Així, i pel que fa als límits lingüístics, cal dir, d'entrada, que totes les dades sobre el català de la Franja situat al sud de Tamarit de Llitera són del mateix Milà i Fontanals, mentre que la majoria de les notes sobre el català i l'aragonès a les comarques pirinenques, en canvi, li va ser aportada sobretot per Larrosa i, més lateralment, per Moner. Malgrat que no s'hi llegeixen delimitacions precises, la primera conclusió a què arribem és que el principal interès del nostre filòleg en els fulls que analitzem va ser esbrinar quina era l'àrea que ocupava el català a l'Aragó mitjançant diversos punts de referència, principalment localitats i rius. Si seguim com a fil conductor l'eix nord-sud, la informació més interessant que llegim sobre els límits septentrionals del català a la Franja és aquest comentari:

Larrosa. Empezando por los Pirineos 1º, 2º y 3º valle (Venasque, Plan o Gistao y Vielsa) hacia O. se habla un castellano cuasi la ½ de palabras catalanas.

Bajando á la tierra llana las comarcas que hay al que de estos valles se habla el catalán siguiendo una línea que abarca la Noguera, coje parte de los juzgados de Tamarite y de Benavarre,¹² continua bajando desde Grao¹³ hasta Fraga (catalán) dejando un espacio entre el valle del Cinca y esta banda de Aragón en que se habla catalán unas 3 leguas (en Grau castellano?). Es decir, dejando entre el Cinca y la línea divisoria del catalán unas 3 leguas todo esto hacia el E. ¿Cómo es que en la montaña se habla un castellano adulterado y bajando a la tierra llana el catalán?

A aquest significatiu comentari, cal afegir-hi altres notes —molt més esquemàtiques, però— que completen les dades que acabem de llegir sobre la frontera lingüística catalanoaragonesa al nord de l'Ebre. Així, Milà cita com a localitats castellanoparlants properes a la Franja Alcolea de Cinca i Montsó («Aragón castellano. Aragón cerca de Alcolea y Monzón»), i fins i tot assenyalava dues poblacions amb un parlar de transició: «Astadilla y Fons¹⁴ mezcla». Igualment, també cal tenir en compte dues notes que Milà va escriure a mà a la part superior de l'article de Moner, que va adjuntar als seus papers sobre la

12. Es refereix als antics jutjats de pau establerts el 1820. Vegeu-ne un mapa a Burgueño (1996: 75).

13. Milà deforma en aquesta nota dues vegades el nom real de la població: *Graus*.

14. Es refereix a Estadella i Fonts (Estadilla i Fonz en castellà), localitats on avui es parla un aragonès de transició al català.

Franja; en la primera insistia en els límits del català a la vall del Cinca («Tamarit catalán. Aquende el Cinca cerca de Barbastro catalán.»), mentre que en la segona indicava la raó per la qual s'interessava per l'article de Moner: les poblacions de la Ribagorça lingüísticament frontereres que citava aquest erudit local («Localidades lindes»).¹⁵ Tampoc no podem passar per alt el fet que un dels primers fulls del plec que comentem està dedicat a la Vall d'Aran, el parlar de la qual Milà adscriu plenament a l'occità gascó («Estan á la otra parte, hablan como los inmediatos franceses»).

És clar, doncs, que Milà situava la frontera septentrional entre el català i el castellà-aragonès al sud de les valls de Benasc, Gistau i Bielsa (on es parlaria un castellà catalanitzat) i més a l'est del riu Cinca, en una línia que aniria aproximadament de Graus (castellanoparlant) a Fraga (català). Així mateix, cal subratllar la sorpresa que li causà la diferència entre unes valls pirinenques amb una llengua castellanoaragonesa molt interferida pel català i unes terres baixes de clara identitat lingüística catalana, una situació exactament contrària a la que postulaven les idees romàntiques sobre la puresa dels parlars de muntanya. Amb tot, recordem que Milà ja reconeixia a «Límites» que les característiques de l'altaronès no havien de ser necessàriament catalanismes, sinó que també podien considerar-se com a trets autòctons. Un altre fet que crida l'atenció en aquestes notes són les escasses referències als parlars de transició que caracteritzen aquesta zona: recordem que només esmenta els parlars de Fonts i Estadella, considerats avui de base majoritàriament aragonesa (veg. Martín Zorraquino /Fort Cañellas 1996: 297). En aquest sentit, cal tenir en compte que Milà i Fontanals (1877: 536), molt encertadament, desconfiava dels informants que qualificaven «de idioma mixto ó intermedio al que contenga algún elemento del vecino», per la qual cosa no ha d'estranyar que no cités a «Límites» cap dels pobles on li havien dit que parlaven una *mezcla*, encara que els recollís a les seves notes. Així mateix, cal afegir a la seva postura contrària a la fusió entre llengües, el fet que Milà no devia haver visitat les àrees de clara transició lingüística, situada principalment a l'entorn de la vall ribagorçana de l'Isàvena (veg. Sistac 2003: 167-169), ja que l'única localitat de la comarca que esmenta sense consultar intermediaris és Benavarrí, de clara adscripció catalana.

Pel que fa als límits del català a la Franja meridional, Milà aplicà les mateixes estratègies que suara acabem de comentar, reforçades ara amb entrevistes a persones de la zona. Entre els diversos comentaris que llegim a les seves no-

15. Més enllà dels errors de Moner a l'hora d'adscriure la llengua de diverses localitats (Montanyana, Lluçars, Viacamp i Llitera, per exemple, són inclosos dins els parlars mixtos ribagorçans), cal reconèixer-li la seva divisió de la Ribagorça històrica en tres àrees lingüístiques: una zona amb un parlar «derivado del catalán», una altra amb un «dialecto bilingüe» (mixt) i una on predomina clarament el castellà («Graus y su comarca»). Milà, però, no devia refiar-se gaire d'aquest article, perquè, com hem dit, no va reconèixer l'existència de varietats mixtes ribagorçanes a «Límites de las lenguas románicas».

tes, cal destacar en primer lloc el full dedicat al *valencià* del Matarranya, en què recollí dades sobre la frontera del català a la zona a partir d'un informant d'Horta de Sant Joan (esmentat com a *padre de Gerònima*), localitat on també parlà amb un franjolí de Favara. En conjunt, Milà ens informa que la frontera lingüística en aquella àrea aniria de Tamarit, al nord, fins al Forcall (a la comarca valenciana dels Ports), al sud, concretament a «hora y media» d'aquesta darrera població;¹⁶ pel que fa als límits occidentals, Milà anota que «hasta Alcañiz, valenciano i que Valldegolfa»¹⁷ ja parla aragonès. A més d'aquestes coordenades bàsiques, trobem també en les seves notes moltes altres referències a localitats de la zona que completen i matisen la informació que acabem de citar. Així, cal remarcar el fet que Milà es preocupà de comprovar per on passava la frontera lingüística entre l'Aragó i el País Valencià al sud del Forcall.¹⁸ Per això, llegim una nota en la qual escriu que els habitants de les poblacions valencianes d'«Ayola, Fansara i Veos»¹⁹ —situades a l'Alt Millars i prop del límit lingüístic— parlen «medio aragonés», amb la qual cosa Milà diu, implícitament, que els límits lingüístics tampoc no coincideixen amb els administratius en aquella zona. A més de les localitats situades a la frontera lingüística, Milà també cita poblacions del sud de la Franja menys extremes com Maella, Vallderroures, *Caretas* (Cretes), *Lladó* (Lledó d'Algars) o Arenys (de Lledó), i afegeix que el riu Algars forma el límit administratiu entre Catalunya i Aragó. Pel que fa a localitats amb parlars mixtos, cita Aiguaviva de Bergantes (*Aiguaviva mezcla*) i, curiosament, Favara de Matarranya, ja que la persona entrevistada d'aquesta població li digué que «hablan medio segun me dijo uno de allí pero él hablaba catalán», informació que refà en un nota posterior: «Favara Aragón lengua mixta, pero hablan también el catalán». Val la pena destacar el valor sociolingüístic que tenen aquestes dues últimes notes pel fet que Milà, que no devia tenir present la consciència *xapurriada* de la zona, va entendre que els favarols empraven dues llengües: una de local mixta i la catalana. Evidentment, el nostre filòleg, en sentir l'habitant de Favara, tingué ben clar que allò que emprava era català, a diferència de l'informant, que creia estar demostrant-li que la seva parla era mixta. Amb tot, i com en els casos citats anteriorment de Fonts i Estadella, Milà tampoc no va citar a «Límites» cap de les dues localitats suposadament mixtes del sud de la Franja que esmenta a les seves notes, per la qual cosa és evident que tampoc no es refià dels informadors de la

16. Cal tenir en compte que a l'oest del Forcall encara trobem les poblacions catalanoparlants de la Todolella i la Mata de Morella.

17. Evidentment, Milà es refereix a Valldalgorfa (en castellà, *Valdealgorfa*).

18. Recordem, a més, que aquestes dades es troben en els fulls que Milà dedica al valencià.

19. Milà torna a deformar els topònims que escoltava. Així, és clar que en aquest cas es tracta de les localitats castellanoparlants de Fanzara, Aiòder (en castellà, *Ayódar*) i l'Alcúdia de Veo. Aquesta darrera població, però, se situa ja a la Plana Alta i compta amb dues pedanies catalanoparlants: Veo i Benitandús.

zona, malgrat que en el cas d'Aiguaviva hi havia una relativa base.²⁰ En síntesi, les notes comentades fins ara també ens permeten arribar a la conclusió que per a Milà els límits occidentals del català al Matarranya²¹ eren clars i que tampoc no hi havia fusió de llengües en aquesta zona, tal com també creia que succeïa al nord de la Franja.

III. LES LLENGÜES AUTÒCTONES DE L'ARAGÓ SEGONS MILÀ

Com ja hem avançat, l'erudit de Vilafranca estava més interessat a delimitar la frontera del català a l'Aragó que no en les característiques d'aquest parlar, malgrat que no per això s'oblidà de fer-ne diversos esments a les seves notes. Fins i tot, cal destacar que Milà també recollí mostres d'aragonès i aranès, probablement perquè la seva intenció en l'excursió del 1863 —d'on sembla que provenen la major part de les notes que fan referència al català i l'aranès²²— ja era esbrinar si el pas d'una llengua a una altra era abrupte o suau. Les dades sobre l'aragonès, però, són segurament de Gregorio Amado Larrosa i més modernes.

Pel que fa al català de la Franja, Milà diu en primer lloc que en entrar a l'Aragó «se conoce la diferencia, aunque sigue catalán», i a continuació n'exemplifica algunes particularitats amb un parell de trets fonètics: el grau d'obertura de les *ee* tòniques en alguns mots («*Café ees* muy abiertas»), per una banda, i l'ensordiment de les consonants palatals («Palatales castellanizadas. *G = hache, Ache* por *Age*»). Sobre aquest darrer fenomen, Milà també afegeix que l'apitxament de les palatals té lloc de manera sobtada, a molt poca distància de les localitats on és desconeguda («Distancia como de aquí a Gracia»). Tot i que Milà no especifica la zona de què parla, és segur, a través dels dos trets exposats,²³ i el fet que més endavant esmenti Tamarit, Camporrells i Benavarri, que s'estava referint al ribagorçà parlat en aquestes localitats. A més d'aquestes notes, de caire general, llegim més endavant un altre comentari dedicat ara específicament al parlar del *Condado de Ribagorza*. En aquesta darrera nota Milà diu que des d'Almacelles «conforme se va subiendo el catalán adulterado» (és a dir, que presenta un alt índex de castellanismes) i en posa com a

20. Les característiques especials d'aquesta varietat extrema del català també van fer dubtar els primers investigadors sobre la seva adscripció lingüística. Veg. Martín Zorraquino /Fort Cañellas (1996: 296).

21. Entenem la comarca del Matarranya en un sentit ampli, és a dir, la formada per totes les localitats catalanoparlants de la vall d'aquest riu, incloent-hi les situades ja al Baix Aragó.

22. Tot i que no tindrem en compte l'aranès en aquest apartat perquè ens centrem en el català i l'aragonès, direm que Milà en va recollir diversos mots i algun fenomen fonètic característic com, per exemple, *huec*, *heired*, *lauet*, *suen*, *a veces u por l en el final*, etc.

23. Pel que fa als trets específics del ribagorçà, veg. Sistac (2003: 162-165).

exemples el «acento aragonés», «aas muy abiertas» i el fet que «saben el castellano bien».²⁴ En síntesi, doncs, Milà destaca que el català parlat a les comarques aragoneses que visità (segurament la Llitera i la Baixa Ribagorça) té uns trets marcadament propis —la majoria imputables a la influència del castellà, encara que d'altres són autòctons—, els quals, però, no impedeixen reconèixer que es tracta d'una varietat de la llengua catalana. Pel que fa als trets del català del Matarranya, únicament cita l'ús de «*en por con*» en l'informant de Favara; és a dir, la confusió de les preposicions *en* i *amb* a favor de la primera forma, un fenomen compartit amb el valencià i tortosí.

A banda d'aquestes característiques, Milà també intentà establir en les seves notes alguns paral·lelismes entre els parlars de la Franja i els de Catalunya. Així, llegim en una nota que «Fraga y Torrent²⁵ más semejante a Lerida (que corresponde a ..., La Granja²⁶). Tamarit, Camporrells Benavarre más a Age[r]». Respecte al parlar del Matarranya, no podem oblidar que la informació que n'hem comentat està inclosa dins els fulls dedicats al valencià, la qual cosa demostra que Milà el considerava afí als dialectes tortosins i valencians del nord. Cal destacar, doncs, l'agudesa dialectològica de l'erudit de Vilafranca en els fulls que comentem pel fet que va ser capaç de copsar ràpidament les tres principals varietats en què podem dividir el català de la Franja: la ribagorçano-pallaresa, la lleidatana i la tortosina (veg. Sistac 2003: 159-161).

Pel que fa a l'aragonès, la informació que llegim a les seves notes (veg. Milà i Fontanals 1877: 534-535) —aportada majoritàriament per Larrosa, com hem dit— coincideix força amb la que va exposar a «Límites de las lenguas románicas»:

Hacia la raya de Navarra baxá y puxa (x catalán) pero [...] la jota castellana.
Ne hacia la frontera de Navarra. Macho guito.²⁷
A. Tenéne (tenirne), ferreron? Fecho. Según los valles lo, ro, o (el)

Si comparem aquest comentari amb el fragment de «Límites» (veg. Milà i Fontanals 1877: 534-535) que hem citat a la introducció, ens adonem que Milà va tenir en compte la majoria dels fenòmens de l'aragonès que li havia comunicat Amado (presència de la fricativa palatal /ʃ/, ús del pronom adverbial *ne* i la forma dels articles), tot i que en va desestimar dos (la conservació de F- ini-

24. Tot i que aquesta última dada no és de caràcter dialectal, Milà solia incloure comentaris sociolingüístics en les seves notes quan considerava que eren rellevants per entendre la fesomia del parlar que estudiava.

25. Es deu referir a Torrent de Cinca (Baix Cinca).

26. Els punts suspensius corresponen a un mot il·legible. *La Granja* ha de ser la Granja d'Escarp (Segrià).

27. Segons els diccionari de la RAE, en què és etiquetat d'aragonesisme, aquest mot significa 'dicho de un animal de caga: que es falso'. Milà tampoc no el va citar a «Límites».

cial i la presència de la fricativa velar /x/) i en va afegir un altre que possiblement havia sentit en visitar la Ribagorça (els participis en *-au*).²⁸ Una altra dada que Milà tampoc no va considerar necessària plasmar al seu article del 1877 és el fet que la informació de Larrosa es referia a les varietats més occidentals de l'aragonès,²⁹ properes a Navarra, i no a les orientals, veïnes del català de la Franja. Així mateix, és clar que les notes que acabem de comentar són el punt de partida de les reflexions de Milà sobre la naturalesa de l'aragonès que llegim a «Límites», una llengua que, recordem-ho, considerava pertanyent «a la misma familia lingüística que el castellano» (veg. Milà i Fontanals 1877: 535) i amb moltes característiques compartides amb el català.

CONCLUSIONS

Després de presentar les notes inèdites de Milà sobre la Franja, cinc són les conclusions que creiem necessari destacar. En primer lloc, que Milà és el primer filòleg —i el primer lingüista català— que es va preocupar per conèixer l'àrea que ocupava la llengua catalana a l'Aragó i dibuixar-ne els límits de manera aproximada. Cal subratllar, en aquest sentit, que l'esbós que va realitzar encara pot ser assumit avui en línies generals. En segon lloc, i a pesar que l'interès principal del nostre erudit era recollir dades de geografia lingüística, no podem menystenir en absolut les seves sumàries notes sobre el català de la Franja, ja que va ser capaç de plasmar-ne alguns del trets més característics com, per exemple, la importància de l'adstrat castellanoaragonès i la subdivisió del català local en tres grans àrees. En tercer lloc, les notes comentades fan evident que Milà estava convençut que el parlar de l'Aragó oriental, més enllà del grau d'interferències que pugui presentar, és de caràcter inqüestionablement català. En quart lloc, a més, cal destacar l'escepticisme del filòleg de Vilafranca sobre els parlars mixtos de frontera, ja que, segons el seu parer, en aquest territori catalanoparlant «el paso de una [llengua] á otra, aún en los puntos donde hay continuidad de población, no es graduado» (Milà i Fontanals 1877: 535). Tot i que aquesta opinió de Milà pugui ser qüestionada avui pels estudis més recents, especialment els referits als parlars ribagorçans (veg. les conclusions de Sistac 2003), no podem oblidar que la seva actitud responia a una encertada prevenció respecte a l'anticientifisme en què se solia —i enca-

28. És probable que Milà hagués escoltat o entrevistat algun parlant de l'àrea no catalanòfona de la Ribagorça en el seu viatge del 1863; recordem que cita Graus, Fonts i Estadella en les seves notes.

29. Tot i que les característiques citades semblen apuntar al dialecte *cheso* (veg. Conte et alii 1982: 81-90), no podem descartar que es tracti d'alguna altra varietat occidental aragonesa, ja que bona part d'aquests parlars, sobretot el de la vall de Jaca, s'han castellanitzat profundament al llarg del segle xx.

ra se sol— amagar les apel·lacions a la *fusión de lenguas* o al caràcter mixt de determinades varietats lingüístiques minoritzades i, així mateix, que mai no va negar la possibilitat que realment existissin aquests tipus de parlars, tal com va dir a les conclusions de «Límites».³⁰ En cinquè i darrer lloc, hem de destacar també l'interès de Milà per l'altaronès i els seus dubtes sobre si calia considerar-lo com un castellà catalanitzat o com una varietat autòctona vinculada a «la família lingüística del castellà», que es caracteritzava per la presència de nombrosos fenòmens coincidents amb el català.

Finalment, només ens resta recordar, una vegada més, el valor que haurien tingut les notes que hem comentat, així com totes les que aplegà sobre la resta de dialectes catalans, si Milà s'hagués decidit a fer-les públiques; entre altres raons, perquè avui el consideràriem sense cap mena de reserva com el pioner dels estudis lingüístics sobre el català de la Franja. Malgrat que mai no sabrem per què Milà no va fer-ho —i no pretenem en absolut canviar la història—, si amb aquest petit article hem aconseguit demostrar el valor de les seves observacions sobre aquest territori catalanoparlant de frontera, ja ens donarem per satisfets.

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

BIBLIOGRAFIA CITADA

- Bergounioux 1994: Gabriel BERGOUNIOUX, *Aux origines de la linguistique française*, París, Agora.
- Bernat 1999: Francesc BERNAT, «Una descripció lingüística desconeguda de les comarques del sud del País Valencià al segle XIX», *Caplletra*, 27, 211-220.
- 2000: Francesc BERNAT, «Una versió dialectal inèdita de Manuel Milà i Fontanals sobre un dels contes del Decameró», dins Elena Losada / Elena González (ed.), *Basilio Losada: enseñar a pensar con libertad e riesgo*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 171-177.
- 2004a: Francesc BERNAT, «La fixació dels límits lingüístics i dialectals del català en l'obra de Manuel Milà i Fontanals», *Revista d'etnologia de Catalunya*, 24, 88-99.
- 2004b: Francesc BERNAT, «La fonètica del baleàric segons una descripció inèdita del segle XIX», *Llengua & Literatura*, 15, 91-165.
- 2007: Francesc BERNAT, *Un estudi de dialectologia catalana al segle XIX: les notes de Manuel Milà i Fontanals sobre el maonès*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Burgueño 1996: Jesús BURGUEÑO, «El origen de la fragmentación provincial de Aragón. La pugna por la capitalidad altoaragonesa», *Argensola: Revista de ciencias sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses*, 110, 53-80.

30. Vegeu la primera de les citacions de la introducció d'aquest article (Milà i Fontanals 1877: 536).

- Conte et alii 1982: Ànchel CONTE / Chorche CORTÉS / Antonio MARTÍNEZ / Francho NAGORE / Chesús VÁZQUEZ, *El aragonés: identidad y problemática de una lengua*, Saragossa, Librería General.
- Fernández Clemente 1989: Eloy FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, Saragossa, Universidad de Zaragoza.
- Martín Zorraquino / Fort Cañellas 1996: M. Antonia MARTÍN ZORRAQUINO / M. Rosa FORT CAÑELLAS, «La frontera catalano-aragonesa», dins Manuel Alvar (ed.), *Manual de dialectología hispánica. El español de España*, Barcelona, Ariel, 293-304.
- Milà i Fontanals 1877: Manuel MILÀ I FONTANALS, «Límites de las lenguas románicas», dins *Obras completas del Doctor D. Manuel Milá y Fontanals, coleccionadas por el dr. D. Marcelino Menéndez y Pelayo*, vi, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguer, 530-536.
- 1999 [1882]: Manuel MILÀ I FONTANALS, *Romancerillo catalán*, Barcelona, Alta Fulla.
- Moret 1994: Hèctor MORET, «Un segle d'investigació lingüística a l'Aragó catalanòfon», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, xxix, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 223-239.
- Saroïhandy 1898: Jean-Joseph SAROÏHANDY, «Mission de M. Saroïhandy en Espagne (Le dialecte de Graus)», *Annuaire de l'École pratique des Hautes Études*, 85-95.
- Sistac 2003: Ramon SISTAC, «Informe sobre la llengua catalana a la Ribagorça», *Ripacurtia*, 1, 141-172.